

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

І. В. ЄВСЕЄНКО (Київ)

**Вшанування
члена-кореспондента НАН України І. М.
Мельникової з нагоди її ювілею**

27 жовтня 1998 р. в Інституті історії України НАН України відбулося урочисте засідання Вченої ради, присвячене вшануванню головного наукового співробітника відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин, члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора Ірини Миколаївни Мельникової з нагоди 80-річчя від дня її народження і 50-річчя наукової діяльності.

Відкрив засідання директор Інституту історії України НАН України, академік НАН України В. А. Смолій, оголосивши привітання ювіляру від колективу шституту.

З доповіддю про життєвий і творчий шлях І. М. Мельникової виступив зав. відділом всесвітньої історії і міжнародних відносин, доктор іст. наук С. В. Віднянський. Він відзначив, що Ірина Миколаївна Мельникова народилася 24 жовтня 1918 р. у м. Мена Чернігівської області в сім'ї військовослужбовця. Після закінчення середньої школи у 1935 р. вступила у Київський держуніверситет на історичний факультет, який закінчила з відзнакою. У 1940 р. успішно склала іспити до аспірантури на кафедрі історії України, але війна перервала творчі плани і задуми Ірини Миколаївни і вона змушена була залишити Київ й евакуюватися з матою донькою і матір'ю до Чимкента Казахської РСР. Працюючи викладачем вітчизняної історії у вчительському інституті, продовжує навчання в аспірантурі об'єднаного Українського державного університету. Там її застала сумна звістка про загибель на війні у 1941 р. батька та чоловіка — офіцерів Червоної армії. Проте життя не зупинилося, не залишило Ірину Миколаївну стремління йти далі, стати вченим-істориком. У 1946 р. вже у визволеному Києві на вченій раді істфаку КДУ вона з успіхом захищає кандидатську дисертацію на тему "Політика російського уряду щодо України у 1725—1740 рр.". Науковим керівником дисертації був відомий київський професор А. О. Введенський, а головним опонентом — академік В. І. Пічета з Москви, які високо оцінили першу серйозну наукову працю І. М. Мельникової.

Важливий етап у творчій біографії І. М. Мельникової — праця в Інституті слов'янознавства АН СРСР у 1947—1959 рр., де вона тривалий час була першим ученим секретарем в історії цього інституту, який тоді очолював академік Д. Б. Греков. Саме у Москві відбулося творче зростання Ірини Миколаївни як справжнього вченого з широким науковим світоглядом. І це не дивно, адже поруч були такі видатні вчені-історики, як академіки Д. Б. Греков, М. С. Державін, В. І. Пічета і багато інших відомих науковців. У стінах цього інституту була обговорена і схвалена її наукова доповідь "Історія Закарпаття в історіографії XIX—XX ст.", чим був визначений один з важливих напрямків наукових пошуків Ірини Миколаївни, адже її ґрунтовні дослідження з історії Закарпаття періоду революції 1848—1849 рр., національно-визвольної боротьби українців цього краю та періоду входження Закарпаття до складу буржуазної Чехословаччини, надруковані у такому авторитетному виданні, як "Ученые записки Института славяноведения АН СССР", і сьогодні залишаються кращими з цієї проблематики і не втратили свого наукового значення.

Іншою науковою проблемою у творчості вченої стала історія Чехословаччини, інтерес до якої зміцнився також під впливом творчого спілкування в Москві та Києві з видатним чехословацьким істориком Зденеком Неєдлім, якому Ірина Миколаївна присвятила велику і цікаву розвідку в одному з наших видань. Для нас, фахівців з історії Чехословаччини, і сьогодні настольною книгою залишається тритомна "История Чехословакии", видана у Москві в кінці 50-х — на початку 60-х рр., членом редколегії та одним з авторів якої є І. М. Мельникова.

Але в повній мірі татант вченого-історика, організатора науково-дослідницького процесу й активна громадянська позиція Ірини Миколаївни проявилися на рідній землі, в Україні, в стінах Інституту історії України НАН України, де вчена працює з 1957 р. спочатку старшим науковим співробітником, потім на протязі 24 років завідує відділом історії зарубіжних країн та міжнародних зв'язків України, а з 1988 р. — головним науковим співробітником. Саме в Києві у 1961 р. на Вченій раді Відділення суспільних наук АН УРСР вона успішно захистила докторську дисертацію на тему "Класова боротьба у Чехословаччині в період тимчасової часткової стабілізації капіталізму (1924—1929)". Матеріали цієї праці стали основою фундаментальної монографії, яка за темою, обсягом, повнотою і глибиною наукових висновків й узагалю-

нень, своєю джерельною базою не мала на той час собі рівних. Саме в Києві у 1967 р. І. М. Мельниковій було присуджено вчене звання професора із спеціальності "Всесвітня історія", а в 1973 р. — обрано членом-кореспондентом Академії наук України.

З іменем І. М. Мельникової пов'язані найвагоміші наукові здобутки відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин й інституту в цілому, міжнародне визнання результатів його науково-дослідницької праці, зокрема започаткування комплексного й системного вивчення новітньої історії країн Центральної та Південно-Східної Європи, історичних взаємин України із зовнішнім світом, внеску українського народу у світовий культурно-історичний процес та зовнішньополітичної діяльності України. Саме цим проблемам присвячено близько 200 наукових праць Ірини Миколаївни, у тому числі понад 30 індивідуальних та колективних монографій. З цього важливого напрямку розвитку історичної науки під керівництвом, за науковою редакцією й при безпосередній авторській участі І. М. Мельникової протягом 60-80-х рр. вийшло чимало узагальнюючих колективних праць, високо оцінених науковою громадськістю України та зарубіжних країн. Зокрема, за ініціативою та при активній участі І. М. Мельникової були підготовлені й опубліковані перші наукові праці про історичні зв'язки і співробітництво України з Болгарією, Польшею, Угорщиною, Німеччиною, Чехословаччиною, Югославією та іншими зарубіжними країнами, що на той час в умовах єдиної унітарної інтернаціональної держави було досить незвичним, а то й сміливим науковим кроком, покликаним продемонструвати самобутність та місце у світовому співтоваристві українського народу. За одну з таких колективних праць І. М. Мельниковій разом з П. С. Соханем і І. М. Кулиничем була присуджена у 1976 р. єдина на той час премія Президії АН України для праць з історії — ім. Д. Мануїльського. А колективні праці під керівництвом Ірини Миколаївни — про прикордонне співробітництво України з сусідніми державами, про рух поріднених міст та областей України й зарубіжних країн, діяльність громадських організацій, зокрема товариств та спілок дружби й співробітництва із зарубіжними народами тощо, — були і залишаються сьогодні багато в чому новаторськими, неповторними й такими, що мають і нині практичне значення в плані розбудови громадянського, демократичного суспільства й демократизації міжнародних відносин. Варто також зазначити, що І. М. Мельникова була ініціатором заснування і відповідальним редактором міжвідомчого щорічника "Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн", яких вийшло в інституті 14 випусків і завдяки яким наукова громадкість України мала можливість детально знайомитися з історією та сучасними суспільно-економічними процесами в зарубіжних країнах. Такого спеціалізованого наукового видання більше не було і, на жаль, немає і сьогодні в Україні. І. М. Мельникова є членом редколегії щорічника "Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки", на сторінках якого за її ініціативою та власною авторською участю розробляється така важлива наукова тема, як становлення та розвиток зовнішньополітичної діяльності незалежної Української держави.

Окремо слід сказати про велику науково-організаційну й міжнародну наукову діяльність І. М. Мельникової. Тривалий час вона була головою або членом цілого ряду наукових, науково-методичних, координаційних рад з проблем всесвітньої історії, спеціалізованих вчених рад по захисту докторських та кандидатських дисертацій, членом Комісії істориків СРСР та ЧСР, центрального правління та головою республіканського правління Товариства радянсько-чехословацької дружби тощо, її плідна й натхненна праця на цих та інших відповідальних посадах високо оцінена. Зокрема, за внесок у плідне співробітництво істо-

ріків України та Чехословаччини, розвиток суспільних наук, зміцнення дружби між українським, чеським і словацьким народами Ірину Миколаївну відзначено Золотою медаллю ім. Яна Пуркіне Брнеського університету, медаллю ім. Зд. Неєдли, почесним знаком СЧРД та медаллю ім. Л. Штура Словацької академії наук.

Але, мабуть, головним у творчій спадщині кожного видатного вченого є його учні, послідовники, власна наукова школа. У І. М. Мельникової є така школа •- українська школа фахівців з історії та міжнародних відносин країн Центральної та Південно-Східної Європи. Адже під її науковим керівництвом підготовлено понад 40 кандидатських і докторських дисертацій з цієї проблематики, сотні науковців у різних регіонах України відчували постійне піклування Ірини Миколаївни і одержували допомогу у своїх наукових пошуках від неї як наукового консультанта або опонента.

Всі ми пишаємося тим, що плідна й багатогранна наукова й громадська діяльність І. М. Мельникової одержала високу державну оцінку, її нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби Народів, Жовтневої революції, Почесною грамотою та Грамотою Президії Верховної Ради України, знаком МОУ "Відмінник освіти України" та ін.

На адресу ювіляра з поздоровленнями звернувся академік НАНУ О. С. Онищенко — академік-секретар відділення історії, філософії і права Президії НАНУ, який передав Ірині Миколаївні найкращі побажання від Президії НАН України і президента НАНУ, академіка Б. Є. Патона. Від колективу співробітників Інституту історії України НАН України з привітаннями виступили зав. відділом інституту, академік НАЕУ П. Т. Тронько, голова профспілки інституту, зав. відділом інституту, доктор іст. наук, проф. В. М. Даниленко, головний науковий співробітник інституту, доктор іст. наук проф. І. М. Кулинич, зав. відділом інституту, доктор іст. наук М. Ф. Дмитрієнко, зав. відділом інституту, канд. іст. наук Н. О. Терентьева.

Від наукової громадськості країни І. М. Мельникову поздоровили директор Інституту української археографії та джерелознавства НАНУ ім. М. Грушевського, член-кореспондент НАНУ П. С. Сохань, директор Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАНУ, академік НАНУ І. Ф. Курас, ректор Київського слов'янського університету, доктор іст. наук, проф. Ю. М. Аіксеев, проректор Київського національного університету ім. Т. Шевченка, доктор іст. наук, проф. В. І. Яровой, заст. начальника Управління освіти Закарпатської облдержадміністрації, канд. іст. наук С. І. Мітряєва.

На ім'я ювіляра надійшли вітальні адреси, телеграми, листи, зокрема від Міністерства науки і техніки України, Держкомітету України з національностей та міграції, колективів Київського, Ужгородського, Волинського, Чернівецького університетів та від колективу Інституту слов'янознавства РАН, в якому, зокрема, зазначено, що Ірина Миколаївна є одним із засновників Інституту слов'янознавства РАН і що з її ім'ям пов'язана не тільки розробка концепцій розвитку слов'янознавства після війни, а й написання перших фундаментальних праць з історії Чехословаччини новітнього періоду. Директор інституту член-кореспондент РАН В. К. Волков висловив впевненість, що жодні кордони ніколи не стануть на заваді добрих людських відносин.

У слові-відповіді Ірина Миколаївна Мельникова сердечно подякувала всім за висловлені на її адресу теплі слова і поздоровлення і сказала, що розцінює їх як оцінку праці всього колективу відділу.